

آثار معماری استقرارگاه های آسترآباد از آغاز تا دوره قاجار

قربانعلی عباسی¹

چکیده:

شهر آسترآباد در گذشته با نام های متفاوتی چون: «آسترآباد»، «استرآباد»، «استارآباد»، و «ستارآباد» ذکر شده و در نقشه های دوره اسلامی نام آن در کنار شهرهای گرگان، تمیشه، بندر آبسکون و دهستان دیده می شود و جزوه شهرهای ایالت گرگان (هیرکان) محسوب می شده است. فرهنگستان ایران در سال 1314 ه.ش، نام شهر آسترآباد را به گرگان تغییر داد. بر اساس آزمایش های سالیابی ترمولومینسانس و کربن 14 سازه معماری شامل بقایای تنور پخت نان (7389 ± 420 سال پیش)، اتاق ها و کانال آب (3516 تا 3642 سال پیش)، فضاهای معماری و اجاق ها (2150 سال پیش) ... است. پژوهش های باستان شناسی وجود یک چارتاقی را در زیر مسجد جامع نشان می دهد که در اواخر دوره ساسانی ساخته شده است. بیشترین آثار برجای مانده متعلق به دوره قاجاریه است که در دل آن می توان بقایای کف پوش و مناره آجری مسجد جامع و بقعه مشهور به امامزاده نور(ع) که از آثار دوره سلجوقی است، را مشاهده کرد. آسترآباد به عنوان کهن ترین شهر سرزمین هیرکان نمونه ایی از استقرارگاه هایی است که دشت و مناطق پایکوهی گرگان، با توجه به منابع آبی، خاک مناسب، مراتع و جنگل های سرسبز ... در خود جای داده است. واژگان کلیدی: آسترآباد- آثار معماری- پژوهش های باستان شناسی- دشت گرگان.

مقدمه

در واژگان ادب فارسی استقرار از واژه مستقر شدن یا ساکن شدن برگرفته شده است. بخش های عمده ایی از استقرارگاه های شهر آسترآباد، بر روی مخروط افکنه ایی که حاصل ته نشینت های بادبزی شکل نهشته های رودخانه های: تول چشمه در جبهه های جنوب و جنوب باختری، خاصه رود در جبهه های جنوب خاوری، خاوری و شمال خاوری و انجیرآب در جبهه باختری است (فرهنگ جغرافیایی رودهای ایران، 1382، 24)، بوجود آمده است. این رودخانه ها به ترتیب پس از طی 16، 43 و 11 کیلومتر به رودخانه قره سو می پیوندند. بیش تر سکونتگاه های ایران بر روی مخروط افکنه های بزرگ در منطقه پایکوهی بین کوه ها و بیابان ها قرار گرفته اند. از جمله این نواحی شهرهای تهران، قزوین و کرمان است (خیرآبادی، 1376، 31).

شهر آسترآباد در گذشته با نام های متفاوتی چون: «آسترآباد»، «استرآباد»، «استارآباد»، و «ستارآباد» ذکر شده و در نقشه های دوره اسلامی نام آن در کنار شهرهای گرگان، تمیشه، بندر آبسکون و دهستان دیده می شود و جزوه شهرهای ایالت گرگان (هیرکان) محسوب می شده است (ابن حوقل، 1366، 124).

فرهنگستان ایران در سال 1314 ه.ش (هدایت، 1363، 411)، نام شهر آسترآباد را به گرگان تغییر داد. این شهر در فاصله 35 کیلومتری جنوب خاوری دریاچه کاسپی (شکل 1) واقع شده است (مشکور و دیگران، 1390، 158).

«لوسیوس فلاویوس آراین» مورخ یونانی در شرح لشکرکشی اسکندر به شرق، از شهری به نام «زادکرت» (یا در واقع گرگان امروزی) یاد کرده است (Arrian, III:xxiii,6). برخی از پژوهشگران محل این شهر را در «قلعه خندان» واقع در جبهه باختری (Kiani, 2002, 148) یا محوطه «باکرمحله» در جبهه جنوب باختری (عباسی 1392) شهر گرگان دانسته اند. درباره چگونگی ایجاد آن روایات متعددی وجود دارد. روایتی بنیاد آن را در ارتباط با داستان مشهور «ایستر و مردخای» دانسته و نام شهر را ماخوذ از آن می دانند. عده ای دیگر آن را شهر «ستارگان»، (شهر) «آناهیتا» (پاریزی باستانی: 1363، 183) و شهر

¹ کارشناس ارشد باستان شناسی و مدرس دانشگاه علمی کاربردی گرگان 1 Abassi1347@yahoo.com